

Cselényi István Gábor

Vízkereszt – az őskarácsony a keleti egyházban

A vízkereszt kánonról teljesebb összefüggésben Cselényi István Gábor görögkatolikus szeretnék szólni. Mindenekelőtt jó tudnunk, teológiai tanár (Nyíregyháza), hogy a megtestesülés ünnepköréből az ősegyházban először vízkereszt ünnepe alakult ki, ez volt tehát az „őskarácsony”, és ebből bomlott ki a tulajdonképpeni karácsony, Jézus születésének ünnepe (december 25.), aztán körülmetéltetése emlékezete (január 1., amikor Jézus nyolcadnapos csecsemő), azután, ha időrendben vesszük, a templomban való bemutatás ünnepe (február 2., amikor immár negyvennapos), s e körön belül helyezkedik el vízkereszt (január 6.).

A keleti egyházban mind a mai napig él vízkeresztnek ez az őskarácsony-jellege, s valamiképp nagyobb, jelentősebb, mint a születés-ünnep. Már az ünnep előtt így énekelünk: „Fényes volt ugyan az elmúlt ünnep, de dicsősége-sebb a mai nap. Amott az Üdvözítőt a napkeleti bölcsek imádták, itten pedig ... az Atya szózata az ő egyszülött Fiának hirdeti őt”. S már ebből a sztichira-szöveg-ből is kitétnik, Kelet vízkeresztkor nem a háromkirály-történetet idézi fel, hanem az eredeti történet, Jézus megkeresztelkedését.

Az ünnepet a karácsonyhoz hasonlóan készíti elő a keleti egyház. Már a vízkereszt előtti szombat-vasárnap is az ünnep hangulatában telik, az ünnep vigíliáján előbőjt és királyi imaórák is vannak. Az imaórákon, a vízkereszt-előesti alkonyati szolozsmán s a liturgiához kapcsolódó vízszentelési szertartáson egész sor ószövetségi olvasmány szerepel, melyek —a karácsonyi ünnepkör-höz hasonlóan— felidéznek minden lehetséges motívumot, ami az üdvösség-történetből az adott ünnepre mutat előre: a teremtés-történetet, a vízözönt, a Vörös-tengeren való átkelést, végsősoron tehát ugyanazt a módszert (hihetőségi rendszert) alkalmazzák, mint amely az utrenyei kánonok építkezési elve: hogy minden előzmény, előkép, títosz, párhuzam Krisztusra mutat és benne ér célba.

Hogy mennyire szentírási és szentíráshű ez a fajta hihetőségi rendszer, azt jól tudjuk a Máté-féle gyermeksegtörténetből. De Szent Pál tanításából is, aki —éppen a keleti rítus vízszentelési szertartásában szereplő „apostol” szerint— maga is a keresztség előképének tekinti a tengeren való átkelést: „Atyáink mindnyájan a felhő alatt voltak és mindnyájan átkeltek a tengeren és Mózes-től mindnyájan megkereszteltettek a felhőkben és tengerben ..., ittak pedig az őket követő lelki sziklából, a kőszikla pedig Krisztus volt” (vö. 1Kor 10,1-4).

Ha valahol telitalálat tehát az exodus-élmény felidézése, a tengeren való átkelés és szabadulás, itt, vízkeresztkor feltétlenül az. A vízkereszt kánon első ódája azonnal él is ezzel a csodálatos párhuzammal: „Megnyitá a tenger fenekét a küzdelemben erős Úr, és övét megszabadítá, az ellenséget pedig a hullámokba temeté, mert ő megdicsőült”. A kánonok másik kötelező és kedvelt képe, a babiloni ifjak története is megjelenik a vízkereszt kánonban, két ódában is (7. és 8.). A keleti énekszerző itt a misztikusok kedvenc műfajában, paradoxonban fogalmaz (tűz/víz ellentéte), ez az ellentét persze egyúttal a belső egybevágóság, no meg a létfokozatok érzékeltetése is: „Dicsőséges titkot rejtett magában a babiloni kemence, mely harmatot árasztott az ifjaknak, ellenben a Jordán habjainak szellemi tüzet kellett befogadniok a testileg keresztelkedő Alkotó megjelenése által, kit áldanak a népek és magasztalnak mindörökké”.

De utal a kánon a teremtéstörténetre is, hiszen a vízkereszt Kelet szemléletében (Szent Pál nyomán) az első és a második Ádám (Krisztus) kettősségében érthető, Krisztus az elesett emberi természet (natura lapsa) restaurálója, helyreállítója, az ember Isten-képmás voltának felragyogtatója. Erről szól az 5. óda: „Jézus, az élet kezdője az első ember átkát jött feloldani. Ő maga mint Isten megtisztulást nem kíván, de az elesett embert tisztítja meg a Jordánban, megtörvén az ősi ellenkezést, és ajándékozván a világnak lelki békességet”.

Az előképeken túl természetesen a vízkereszt kánon felidézi magát a keresztelkedéstörténetet is. Annak már előzményét is, a „próféta és előkövet” Keresztelő Szent János térítő munkáját, úgy, hogy képekkel szövi ezt is körbe: „A kiáltó szava, a világosság hordozója, a Nap hajnalsillaga, az Előhírnök mindenkinek kiáltja: Térjetek meg és tartsatok bűnbánatot, mert jó az Üdvözítő, megváltandó a világot az enyészettől!” (6. óda). Az ének persze így mintegy bennünket is megszólít, és János térítő munkájának alanyaivá tesz. De a csúcspontot vízkereszt tulajdonképpeni tartalmának feltárásában a 4. óda jelenti: „Mennydörögtél a sok víz fölött, bizonyágot tevén a te Fiadról”. Az óda utal a Szentlélek megerősítő jelenlétére is. Ez az, amit vízkereszt legfőbb ünnepi éneke, a tropár olyan csodálatosan fejez ki: vízkereszt a Szentháromság titkának kinyilvánítása, a kinyilatkoztatás végső summája és foglalata.

Épp ezért Kelet elnevezésében vízkereszt: *epifánia*, tehát Úrjelenés, az Úr Jézus Isten Fia voltának kinyilvánítása, és *teofánia*, Isten-jelenés, az üdvösségtörténet Isten-jelenéseinek betetőződése, hiszen itt Isten mintegy személyesen jelenik meg az emberi történelem színpadán. Vízkereszt épp azért jelentősebb még karácsonynál is Kelet szemléletében, mert ott inkább csak az ember Jézus jelent meg a Gyermek alakjában, itt azonban istenségét tárja fel. Az ünnep szolozsmája egyébként legfőképp ezzel a nagy titokkal foglalkozik, ismét csak a paradoxonok nyelvén: „Isten Igéje jelent meg testileg az emberi nemnek” (utóvecsernye), „ki az eget felhőkbe öltözteti, azt ma a Jordán habjai veszik körül” (utrenyei dicséreti sztichira).

Fontos mozzanat a keleti vízkereszt-teológia megértésében a világot megvilágosító, azaz kozmikus jelleg is. Ez még hangsúlyozottabban jelenik meg az ünnep kontákjában: „Kijelentéd magad ma a mindenségnek”. Kelet harmadik megjelölése az ünnepre vonatkozólag: hogy *phótiszmosz*, megvilágosodás; természetesen nemcsak a kozmosz, az anyagvilág „átvilágítása”, értelemmel való megtöltése, hanem az emberiségé is. Mint ugyancsak a konták mondja: „A te orcád világossága jegyeztetett mireánk”.

Krisztus megkeresztelkedése valamennyiünk „vízből és Szentlélekből való” újjászületésének, keresztségünknek mintája, forrása és útrairdítója.

Jelen van a vízkereszt teológiájában az aszkétikus-morális szempont is. Erre is paradoxonnal utalnak az ünnep énekei, amikor Krisztusban az önmagát kiüresítő, a szolga alakját felöltő Üdvözítőt állítják elének példának. Az utóve-csernye egyik sztichirája mintegy maga Krisztus szájába adja ezt a gondolatot: „Ki isteni természetemre nézve megközelíthetetlen vagyok, gazdag lévén, önként szegénnyé lettem, hogy elszegényedvén, meggazdagítsam az emberi nemet”. A „szolgája előtt fejét meghajtó”, a büntelen létére a bűnösökkel azonosuló Krisztus nemcsak Isten végtelen irgalmának jele, de az alázat, a szolgálat, az emberszeretet legfőbb „prototípusa” számunkra.

Van azután a vízkereszt kánonnak még egy nagyon érdekes tétele. Kelet az apofatikus teológia útját választotta. Ez, ha lefordítanánk, 'negatív teológiát' jelent, de semmiképpen sem abban az értelemben, hogy bármit is tagadnánk. A szó inkább arra utal, hogy az emberi szó képtelen kifejezni az isteni titkokat. Sokszor fosztóképzőkkel, tagadó-szavakkal (kifürkészhetetlen, föl nem fogható stb.) többet fejezünk ki Isten létgazdagságából, mint állításokkal, amelyek eléggé antropomorfak, emberképűek (pl.: Isten „lát”, stb.). Ennek az apofatikus teológiának egyik legszebb megfogalmazását épp itt a vízkereszt kánon 9. ódája elején találjuk: „A nyelv képtelen, hogy téged eléggé dicsérjen, és az emberi elme gyarló, hogy téged méltóan magasztaljon ...” A vízkereszt kánon ugyanakkor mégis arra tesz kísérletet, hogy megpróbálja a lehetetlent, énekké lényegítse a megvilágosodott világ és emberiség hálaadó szavát, az üdvösségre hívó üzenetet...

A kánon ódáinak énekeiről csupán annyit: az ódák a görög katolikus egyház hazai énekrendjében mind ugyanarra a dallamra futnak, sztichira-szerűen épülnek fel, ugyanannak a néhány motívumnak többszörös ismétléséből, amely után azonban magasra csap az utolsó előtti sor, a zárás pedig mintegy visszahullik a kezdőpontra, a dallam tehát talán éppen az ember-kozmosz és az isteni szféra találkozását fejezi ki. A kánon fríges ívet fut be, ezzel a befejezetlenség érzetét kelti, ami valamiképpen az apofatikus jelleg kifejeződése.

Egyetlen óda (az ötödik) felidézésével szeretném összefoglalni a mondotakat, hogy érzékeljük a keleti vízkereszt hangulatát.

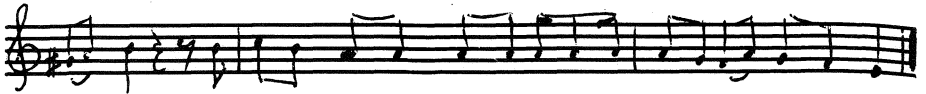
Jé - zus, az é - let kez - dő - je az el - ső em - ber át - kát jött fel -

ol - da - ni. Ő - maga mint Is - ten meg - tisztu - lást nem kí - ván, de az

el - e - sett embert tisztítja meg a Jordán - ban, megtörvén az ő - si el - len -

ke - zést, és a - ján - dé - koz - ván a világnak lelki bé - kes - sé - get.

*A magasságbeliekkel, a nagy angyali hatalmakkal együtt
hálával áldozunk Néked és dicsőítünk Téged, mondván:
„Dicsőség Néked, minden teremtmények Teremtője!”*

*A Fiú keresztségekor a mennyek és a föld ujjongtak,
dicséretet énekelvén az Atyának,
aki elküldötte az ő Fiát a mi üdvösségünkre.
Néki legyen a dicsőség, az egész teremtés Üdvözítőjének.*

*A Szentlélek galamb képében rajta megnyugodni látszott.
Az Atya hangja hallatszott:
„Ez az én Fiam, az én szerelmesem.”
Néki legyen a dicsőség, az egész teremtés Üdvözítőjének.*

*Áldozunk hálát és hódolatot
a Nagy Fénynek, aki megjelent nekünk a Jordán folyóban.
Az ő megjelenése által szerteúzi a hamisság sötétjét,
és keresztsége által isteni ruhába öltöztet minket.*

*Jó dolog dicséretet és dicsőséget áldozni,
s hódolatot és minden tisztességet.
Az Atyáé, a Fiúé és a Szentléleké,
az egy igaz Istené, övé legyen a dicsőség!*

„Responzum” (m’irono) az antiókhiai (nyugati szír) rítusú katolikusok vízkereszti vigíliájából (lilio). (Angol fordítás: *Prayer with the Harp of the Spirit. Vol. II. The Crown of the Year — Part I. Seasons of the Annunciation to the Mother of God, Nativity of our Lord, His Baptism and Epiphany.* Kurisumala Ashram, Vagamon, Kerala, India 1982. 70.)